

DEGNEN, DER GJORDE EN FORSKEL

Der findes mennesker, man aldrig glemmer. Også selv om der går mange år. Det er næsten tres år siden, hans og mine veje krydsedes. Jeg var på det tidspunkt en knægt på kun ti til elleve år gammel, mens han var nær pensionsalderen. Min læser har sikkert allerede gættet, at det drejer sig om en lærer. Ja, denne historie handler om min lærer i underskolens fjerde og femte klasse. Hans navn var Peter Møller. Ved siden af at være enelærer, først i Hostrup, dernæst i Jejsing, var han også degn i den lokale sognekirke. Ham skal de følgende linjer handle om, men først lidt baggrund og lidt kontekst.

Min forestilling om degne - før Peter Møller - var formet af min fars hyppige og yndede genfortælling af H.C. Andersens eventyr om Lille Claus og Store Claus. Og ikke mindst af sidstnævnte storskryders afsky for degne. For mig var en degn på den baggrund en person, der på den ene side var ikke så lidt grådig - og på den anden side ikke så lidt latterlig ved dels at ligge nede i en kiste og dels ved at bede så mindeligt for sit liv. Med andre ord svarede min opfattelse af degne godt til litteraturens yndede billede af en lidt ynkelig person. Tænk blot på en Blichers eller en Holbergs degne-figurer. I henholdsvis "En landsbydegns dagbog" og "Jeppe på bjerget". Eller på ordsproget "Degne og Duer gjør skidne Stuer". I virkelighedens verden var degneembedet blevet afskaffet allerede i 1814 og erstattet af posten som kirkesanger på landet og som kordegn i byerne. Siden Reformationen i 1536 havde degnen ved siden af at bistå præsten under gudstjenesten – især på landet haft en funktion i undervisningen.

Men i Hostrup havde embedet overlevet i begge funktioner – i hvert fald uofficielt og i daglig tale. Det havde her i øvrigt haft en lidt usædvanlig historie, idet embedet i slutningen af 1500-tallet blev knyttet til herregården Solvig. Nådighruen her, Dorothea von Rantzow, forærede omkring 1590 en af sine piger et stykke jord, svarende til "en hel Solviger Plov" i Hostrup by. Med den udtrykkelige klausul, at hun og alle de følgende ejere skulle "løse Fæste hos Herskabet paa Solvig og aarlig betale 30 Skilling Recognitionspenge". Denne pige giftede sig med den lokale degn med navnet Kaisen. På den måde kom jord og gård til at høre sammen med degneembedet i Hostrup. Det betød, at der stadig i begyndelsen af 1900-tallet hørte 96 tønder land med til degneembedet. Og at det blev finansieret med afkastet fra denne jord.

Denne situation og den tilliggende jord har næppe generet landmandssønnen Peter Møller, da han efter Genforeningen i 1920 overtog jobbet som enelærer og degn i Hostrup. Hele 33 år varede han her embedet som lærer – som nævnt først ved Hostrup og senere ved Jejsing skole. Lidt længere som degn. Peter Møllers baggrund er interessant. Selv havde han ønsket at gå i forældrenes fodspor som bønder, men de havde til gengæld et brændende ønske om, at han skulle studere et eller andet. Og sådan blev det. Peter Møller var født i 1886 på Århus-kanten. Som kun 21-årig, i 1907, dimitteredes han fra det tyske seminarium i Haderslev. Var derefter enelærer i Hyrup ved Toftlund og senere i Skrydstrup.

Hvad havde fået en ung mand fra Århus-egnen til at drage til det nordlige Slesvig og her søge ind på et tysksproget seminarium - for derefter i en årrække at virke som lærer i tysksprogede og præjsiske skoler? Han har næppe omkring 1905 kunnet forudse Genforeningen halvandet årti senere. Var hans motiv at gøre en indsats i det tyske skolevæsen i håb om at sætte et spinkelt dansk aftryk på det? Som dansksindet og som en ungersvend, opdraget i danske traditioner? Som for eksempel at liste danske pædagogiske ideer og principper ind i den præjsiske kaserne-pædagogik. Vi kan ikke vide det med sikkerhed. Men med mine egne erfaringer fra Møllers undervisning et lille halvt århundrede senere, tør jeg godt gisne om, at Møllers motiv har været noget i den retning.

Jeg har også en anden kilde som grundlag for mine gisninger. Da Peter Møller i 1953 lod sig pensionere, gav han et interview til en lokalavis. Hans engagement i og kærlighed til børn lyser ud af interviewet – det var netop et kærnepunkt i den nordiske reformpædagogik, som den udviklede sig i begyndelsen af 1900-tallet. Journalisten bag afskedsinterviewet vil have Møller til at kommentere det udsagn, at den danske skole var den bedste genforeningsgave, Sønderjylland kunne få i 1920. Hans beskedne svar lyder: - Det føler jeg mig ikke kompetent til at dømme i. Den slags udtalelser fremsættes gerne af folk, som ikke har forstand på den slags. Jeg vil hellere sige, at det bedste, der skete for skolen ved Genforeningen var, at børnene herefter blev undervist på deres modersmål. Det er nemlig en forbrydelse mod børnene at give dem den grundlæggende undervisning på et fremmed sprog.

Det er tydeligt, at børnene og deres tarv var det centrale i Møllers skolesyn. Det rummer tydelige elementer af den reformpædagogik, der med rod i den amerikanske filosof og pædagog John Dewey's (1859-1952) tanker gik over store dele af Europa i begyndelsen af 1900-tallet. Det er muligt, at Møller ikke har kendt Dewey, men omsorgen for det enkelte barn og ønsket om at sætte det i centrum havde de til fælles. Det, han kaldte hovedfagene, det vil sige dansk, regning og religion, skulle være det centrale i undervisningen. – En skole, der ikke yder topresultater i hovedfagene, er efter mit skøn ikke noget værd, udtalte han i afskedsinterviewet i 1953.

Peter Møllers positive holdning til børn kommer ligeledes til udtryk, da han bliver spurgt, om børnene ikke er blevet sværere at omgås. Det er naturligvis vanskeligt at vide, hvad journalisten mere præcist mente med spørgsmålet. Men lærer Møllers svar afspejler igen hans umiddelbart positive holdning til eleverne. – Børnene er blevet livligere, og det er en fordel. De ved og kan mere, er ganske enkelt mere oplyste end før – lød hans svar. Ganske vist er mange børn blevet mere adspredte - fortsatte han, og de har sværere ved at koncentrere sig. Det gør dem mere overfladiske. Synderen i denne udvikling er efter Møllers mening radioen, som ikke levner den fornødne ro til lektierne. Men han vil ikke beklage sig – i det store og hele er børnene søde og rare, og de fleste af dem kommer fra udmærkede hjem. Han fremhæver specielt fremgangen inden for arbejderklassen – børnene herfra er velklædte og veltilfredse.

- I det hele taget er det herligt for en lærer at møde en flok glade skolebørn, ganske kort kan jeg udtrykke det således: Den, der er blandt børn, er i godt selskab.

Med dette glade og optimistiske budskab sluttede interviewet. Lærer Møller tog sin afsked som lærer som 67-årig i 1953. Men degnen, kirkesangeren, organisten og ringeren fortsatte i yderligere tre år. Da han fyldte 70, flyttede han til Haderslev – den by, hvor han havde fået sin uddannelse et halvt århundrede før.

Min egen oplevelse af Peter Møller svarer godt til hans udtalelser i afskedsinterviewet. Det gælder hans omsorg for grundfagene dansk og regning – og det gælder ikke mindst hans øje for, at skolens sociale ansvar skulle tages alvorligt. Med andre ord, at også børn fra ikke-læsevante miljøer skulle have mulighed for at fortsætte undervisningen udover de lovbefalede syv år. Selv kom jeg ind under Peter Møllers lærervinger i slutningen af hans karriere – nærmere bestemt, da jeg kom i 4. klasse i 1949. Kun et år havde jeg ham. Men trods den korte tid har jeg til i dag bevaret det aftryk, som dette år og lærer Møller efterlod. Afgørende beslutninger vedrørende mit fremtidige liv blev nemlig taget i det år.

Min skolegang var startet i Alslev skole den 1. april 1946. På det tidspunkt var jeg næsten otte år gammel. Mine forældre tilhørte det tyske mindretal, og de usikre efterkrigsår generelt og usikkerheden omkring de fremtidige skoleforhold specielt gjorde, at de havde undladt at sende mig i skole i april 1945. Et år kom jeg til at gå i Alslev skole. Den første dag i april 1947 flyttede vi fra Alslevkro til et husmandssted i Tidsholm mellem Jejsing og Rørkær. Min skolegang fortsatte dermed i Jejsing. Princippet med flere årgange i samme klasseværelse kendte jeg fra Alslev. Det var naturligvis gældende også i den nye skole. Mens læreren arbejdede med den ene årgang i den ene side af skolestuen, arbejdede den anden selvstændigt med noget andet.

Enhedsskolen og centralskolen var omkring 1950'erne endnu kun streger på tegnebrættet – i hvert fald på landet. Men som en variant og som udtryk for en ”overdreven luksus” husede den lille stationsby Jejsing hele tre skolebygninger med hver sin lærer. I den ene herskede siden 1931 frøken Clausen over de første tre skoleårgange. Jeg husker, at hun ud fra min alder først anbragte mig i 3. klasse, men hun fandt hurtigt ud af, at der hørte jeg ikke hjemme endnu. Så jeg blev rykket en årgang tilbage. Frk. Clausen husker jeg som en sorthåret og meget myndig dame. Rygtet ville vide, at hun i visse tilfælde godt kunne finde på at bruge spanskrøret. Det kunne også fortælle, at i realiteten var hun slet ikke rigtig læreruddannet. Hun var ”kun” forskolelærer – en den gang selvstændig lærerkategori.

Den næste skole husede 4. og 5. klassetrin. Her regerede datidens hr. Møller – degnen, som han normalt blev kaldt mand og mand imellem. Oprindeligt havde han undervist ved Hostrup skole – så længe den eksisterede som selvstændig skole. Selv om Jejsing som bebyggelse går langt tilbage i historien, var det jernbanens komme, der havde gjort den til stationsby og tyngdepunkt i sognet. Positionen som stationsby havde hurtigt gjort Jejsing til det økonomiske centrum i sognet. Her lå mejeriet, samtlige forretninger - og altså hele tre skoler.

Jeg har ofte undret mig over, hvor lille en rolle det nationale egentlig spillede i ”mine” skoler. Vi var trods alt mindre end fem år fra krigens afslutning i 1945. Alle de tyske skoler var naturligvis blevet lukket ved kapitulationen, så alle børn – fra såvel tysk- som dansksindede hjem – var henvist til at skulle gå i danske skoler. Selv mindes jeg ikke episoder, hvor der blev gjort ”national” forskel fra lærernes side. Jeg havde jo selv forældre, der hørte til Det tyske mindretal. Jeg mindes heller ikke, at problemet eksisterede på legepladsen eller udenfor skoletid. Jeg er overbevist om, at det sønderjyske sprog har haft afgørende betydning for denne situation. Det var det gængse omgangssprog for alle – uanset nationalt sindelag. Og det på trods af, at sønderjysk jo er et dansk sprog. Sønderjysk udgjorde den fælles boldbane, hvor alle kunne være med. Så man helt kunne undgå at skulle vælge mellem dansk og tysk. Jeg kender ikke nogen grænseegn i verden, hvor man på samme måde kunne mødes i et fælles sprog – vel at mærke et sprog, der hører hjemme i grænseegnen. Der findes naturligvis steder, hvor man er enige om at bruge et bestemt sprog som

fællessprog – men så er der tale om et neutralt sprog, hentet udefra, og som alle parter accepterer som et lingua franca.

Den ansete funktion som degn var det tætteste, man i embeds medfør kunne komme på ”den studerede mand”, nemlig præsten. Men Peter Møller fik ved at tage sig af klassetrinene 4 og 5 også en anden funktion, der rakte langt videre end blot at være underviser. Og hvorigennem han fik afgørende indflydelse på samfundets sociale dynamik. Han var nemlig den lærer, der udvalgte og forberedte eleverne – vel at mærke de udvalgte - til det store skisma i deres uddannelsesliv. Og som blev afgørende for resten af deres liv. I 11-årsalderen skulle det afgøres, hvorvidt eleverne skulle overflyttes til den 4-årige mellemskole, eller om de skulle afslutte de syv undervisningspligtige år i den hidtidige skole.

Mellemskolen var blevet indført i dansk skolevæsen i 1903 som en bro mellem folkeskole og gymnasium. Optagelse i mellemskolen gik over en mellemskoleprøve, skriftlig og evt. mundtlig, i de grundlæggende fag. Efter bestået mellemskoleeksamen i 4. mellem eleven enten fortsætte et år til realeksamen eller gå i gymnasiet. Optagelsesprøven til mellemskolen var med andre ord det store skisma, der bestemte elevernes livsbane. Men kun et mindretal af eleverne i 5. klasse gik videre i mellemskolen. Størstedelen af samfundets intelligensreserve gik tabt i denne sorteringsmekanisme, der delte eleverne i de såkaldt bogligt begavede og ”de udpræget praktisk begavede”, som Niels Hausgaard så rammende har kaldt denne store restgruppe. Heldigvis blev nogle af disse elever samlet op af LO og fik gennem denne organisations vidtforenede og fagforeningsstyrede uddannelsessystem mulighed for at få realiseret deres evner.

Peter Møller husker jeg som en hvidhåret og ældre herre, der altid var ulasteligt klædt med vest og slips. Han udstråede en naturlig respekt, der mere skyldtes hans fremtræden og naturlige myndighed end anvendelse af fysisk afstraffelse. Ganske vist kunne han uddele en habil og rungende lussing, men jeg husker den egentlig mere som undtagelsen end som reglen. Hans faglige kunnen og hans undervisning mindes jeg som kompetent og kontant og som noget, man huskede. Positionen som enelærer for fjerde og femte klassetrin – naturligvis placeret i samme lokale - udnyttede han ved fra tid til anden at rydde hele dagens skema til fordel for indlæring af bare en enkelt færdighed. Når vi i regning var nået til for eksempel brøkrekning, blev alle timerne den dag brugt til kun at indøve denne færdighed. Den dag fløj tal og hovedregning gennem luften. Og hvis én dag viste sig at være for lidt, tog vi også den næste med.

Dansk og regning var for Peter Møller de fundamentale fag, der var grundlaget for alle de øvrige. Hovedregning mente han var en nyttig færdighed, og hvor havde han ret. Møller nød denne eksercits i alle regningsarter - uden anvendelse af papir, blyant og tavle. Så var luften tæt af tal. Hvor mange elever, der reelt deltog i øvelsen, hæftede jeg mig naturligvis ikke ved den gang. Tilgodeså han de elever, han allerede havde udset sig til at gå videre i mellemskolen? Men generelt husker jeg, at vi elever blev ferme til at jonglere med tallene og regningsarterne. En færdighed, jeg den dag i dag mindes med stor veneration. Også dansktimerne husker jeg meget tydeligt. Man kan sige, at degnen opererede med det udvidede tekstbegreb og dyrkede tværfaglig undervisning, længe før disse begreber blev gjort forkromede i ministerielle kommissioner, i faglige udvalg samt på lærerhøjskole og kurser. For Møller var det blot en naturlig måde at introducere os til den virkelige verden. Vel at mærke, at vi fornemmede, at den hang sammen. Vi sang også meget i Møllers timer – naturligvis i tidens ånd mange salmer, men også mange historiske og naturlyriske sange. Jeppe Aakjærs og Johan Skjoldborgs sangskat husker jeg som tilbagevendende temaer. Så tog degnen violinen ned fra sømmet og akkompagnerede sangen.

Danskfaget var for Møller også naturhistorie, geografi og ikke mindst historie. Projektorienteret undervisning kaldes metoden nok i dag, men jeg er sikker på, at hr. Møller ikke kendte dette fine begreb. Han gjorde det bare. Det er ikke nostalgi, jeg her giver udtryk for. Jeg ved ikke, hvor udbredt metoden var i den danske folkeskole i slutfyrrerne - måske, måske ikke var han en enig svale i datidens folkeskole. Blot ønsker jeg at fremhæve, at metoden altså praktiseredes allerede den gang uden tilhørende teoretiske overbygninger. Jeg husker to projekter, som begge mundede ud i – ikke gruppe- men individuelle rapporter. Det ene handlede om landskabsformen hede, og det andet var om udvandring. Udgangspunktet for udvandringstemaet var Jeppe Aakjærs digt om vogterknøsen Ole, der sad på en sten, mens han sang sin udlængsel ud over de sagesløse får. Hver dag gennemgik vi et vers, der så blev forklaret og suppleret med al den historie, hr. Møller kunne finde på at fortælle. Og det endte naturligvis med, at knægten Ole drog over det store hav og til Amerika, mens fårene gloede efter ham. Alt blev omhyggeligt skrevet ned og husket, for der var sammenhæng i tingene. Det hele endte i en rapport – et mix af genfortælling og dansk stil, hvor genrerne gik op i en højere enhed.

Peter Møller er uden tvivl den person, der har haft den mest afgørende indflydelse på min livsbane – for nu at blive lidt højstemt. Ikke blot gav han mig som sagt grundlæggende og solide færdigheder i dansk og regning, samtidig med at han via sine undervisningsmetoder fik tilværelsen til at hænge sammen. Men det var også ham, der en gang i 4. klasse henvendte sig til mine forældre og foreslog, at jeg allerede efter dette klassetrin skulle forsøge at blive optaget i mellemskolen. I stedet for vente til efter 5. klasse, som var det normale. Jeg havde jo alderen til det, men degnen mente også, at jeg nok kunne klare adgangskravene. Denne ide ville mine forældre næppe have fået selv – ikke fordi de ikke undte og ønskede mig det bedste, men fordi den lå så langt fra deres virkelighed. Forældres forventninger og krav til deres børns skolegang var for de flestes vedkommende endnu i 1950'ernes Danmark mere bestemt af traditioner og sædvaner end af børnenes evner. Endnu færre havde bevidste ambitioner på børnenes vegne. Det var overladt lærerne at tage initiativ i disse henseender. Mine forældre lyttede naturligvis med stor interesse til degnens forslag - han måtte jo vide, hvad han talte om, og hvad det hele handlede om. Deres interesse blev naturligvis ikke mindre af, at han tilbød at tage mig med i den lille gruppe af 5. classes elever, som han havde peget på, og som han påtog sig at manuducere til optagelsesprøven til mellemskolen. Det skete uden betaling og naturligvis udenfor normal skoletid – i den smukke degneboligs private gemakker. Her øvede vi os på en bunke tidligere opgavesæt i regning.

En gang i forsommeren 1950 cyklede jeg til Tønder for at gå til de skriftlige optagelsesprøver til mellemskolen. I princippet havde der været to muligheder for skolevalg, men i praksis var der kun en. I degnens bevidsthed var Kommuneskolen i Tønder klart at foretrække frem for Statsskolen. Jeg ved egentlig ikke hvorfor, men det lå ligesom i luften, at sidstnævnte var lidt finere på den end førstnævnte. For min far var det afgørende, at bøgerne var gratis på den kommunale skole, mens eleverne selv skulle bekoste dem på den statslige. Denne kendsgerning har givet spillet en rolle som social reguleringsfaktor. Jeg husker ikke, at spørgsmålet om den ene eller den anden skole nogensinde var oppe at vende. Jeg husker heller ikke noget særligt fra selve prøven, men derimod husker jeg tydeligt dagen efter. Da skulle vi nemlig møde ved middagstid for at få at vide, om vi var optaget alene på de skriftlige prøver, eller om vi skulle ud i en slags opsamlingsheat i form af mundtlige prøver samme eftermiddag.

Alle aspiranter samledes i skolegården, nogle havde forældre med, mens andre som for eksempel jeg var alene. En lærer kom ud på den ophøjede repos på skolens bagside ned mod alléen. Han

læste de navne op, som havde bestået på de skriftlige prøver, og som derfor i princippet kunne tage hjem. Ventetiden var ulidelig, og luften dirrede af nervøsitet – ikke mindst forårsaget af de tilstedeværende forældres. Måske husker jeg seancen så tydeligt, fordi jeg mange år senere og på en helt anden lokalitet genfandt den beskrevet hos Lise Nørgaard i hendes pragtfulde og uendelig morsomme roman ”Volmer – portræt af en samfundsstøtte”. Ganske vist er der en generation imellem os, men Lise Nørgaards beskrivelse kan udmærket bruges også på 50’erne. Et vidnesbyrd om datidens konservatisme og statiske skolesystem. Men jeg mindes ikke i Tønder nogen, der som Volmer modtog det negative budskab, nonchalant siddende højt oppe i et træ i skolegården, mens han lod sit mødrene ophav, fru ostegrosserer Olsen, alene med skammen nede på jorden, overbegloet af mere heldige børns forældre. Måske har sorteringsmekanismen virket stærkere på Roskildes bedre borgerskab end på ditto i Tønder. Glad cyklede jeg hjem til Tidsholm med det gode budskab om at være optaget i mellemskolen, og mine forældre delte naturligvis min glæde.

Peter Møller tilhørte en tid, hvor der stod en naturlig respekt om læreren – ikke blot i elevernes verdensbillede, men også hos forældrene og i samfundet generelt. Nogle opretholdt respekten ved lussinger og frygt – andre ved overskud og levende interesse for børnene. Peter Møller hørte absolut til den sidste kategori. Den danske lærer anno 1950 nød samtidig qua embedet en naturlig respekt i nærmiljøet. Men oveni kom den respekt, som lærerens personlighed bragte med sig. Peter Møller tog sin afsked fra lærerjobbet i 1953, men fortsatte som degn, indtil han i 1956 fyldte 70. Derefter slog han sig ned i Haderslev, hvor han fik over tyve års pensionistliv. Han døde i 1977, 91 år gammel.

Forude lå de årtier, hvor lærerstanden led det 20. århundredes største prestigetab. Fra at have spillet rollen som lokalsamfundets velanskrevne, velaflagte, respekterede og vidende autoritet forvandlede lærerstanden sig i århundredets sidste halvdel til Danmarks underuddannede, udskældte og lavtlønnede prügelnabe. Peter Møller var startet som elev på det tyske seminarium i Haderslev, men han kom til at lægge sin manddomsgerning i det genforenede Nordslesvig. Han blev uddannet i en tid, hvor seminarierne lå spredt, men alligevel forholdsvis tæt ud over landet. Hvor de udgjorde det ikke-akademiske Danmarks højeste formelle uddannelses- og dannelsesinstitutioner. Og hvor det forventedes, at læreren efter seminariet blev i nærmiljøet.

Der var højskolerne, hvor bønderbørn kom hen for at blive oplyste, og så var der det fjerne og fremmede akademiske parnas på universitetet. Seminarierne var imidlertid stedet, hvor det folkelige og det dannede løb sammen som et stærkt og selvstændigt alternativ til den akademiske verden. Samtidig havde de en folkelig rodfæstethed, der gjorde, at de kunne påkalde sig en jordnær lærthed. Var du flink i skolen, kunne læreren trække dig til side og sige ”Du bør læse videre” – og på den måde være med til at påvirke samfundets sociale dynamik. Jeg blev selv på den måde en social bølgebryder – og jeg er den dag i dag degnen i Hostrup dybt taknemmelig for at have givet mine forældre det afgørende tip.

Bragt som kronik i Flensborg Avis 14.09.2009